

prebivam
v hiši sončnega boga očeta
posut s fazanjim perjem
in ovit s trtnim listjem
z očmi iz zelenih broščkov
s telesom iz gnijoče zemlje
sin dioniz razpeti

rim, chiesa di santa maria maggiore

81 Kakšna je torej ta zgodovina, ta gotovost, ta Ljubezen? Vse to je postavljeno v nas same, v Človeka, v naš tukajšnji prostor in zdajšnji čas, vendar pri tem človeka zaneseno pojmujeemo kot Boga in zgodovino kot večnost, saj v bistvu še zmerom hrepenimo po popolnem, ki bo popolno dobro, plemenito in lepo, se pravi vse tisto, kar je že od nekdaj najgloblji cilj našega hrepenenja. Zahteva po odrešitvi se je zaostрила do nestrpnosti. Vendar pri tem še nikdar nismo živeli v globljem protislovju, kakor živimo prav zdaj. Tudi se še nikdar prej nismo lotili usodnejšega podjetja, saj nam je samovolja postavila božansko v območje dosegljivega, ne da bi nam bilo karkoli od tega zares dostopnega. Izvoljeni smo, ne da bi se naš dejanski položaj kaj spremenil. Tako je razkol med našimi božanskimi nameni in našimi dejanskimi možnostmi že od vsega začetka potencialno navzoč in je samo vprašanje časa, kdaj se nam bo povsem otipljivo razkril. Naše aspiracije po popolnosti se v historičnem svetu nujno povezujejo z zgubljenimi bitkami, z žalostjo, obupom in nemirom. Ta nemir in obup, ki ga povzročata v nas bližina Boga, ne da bi bil bog v naši osebi uresničljiv, pa nas samo še bolj zapeljujeta, da bi izskočili iz sebe in odrešitev dosegli že v našem izkustvenem svetu. Božansko zdaj tiči v zgodovini, v izvoljenem ljudstvu, v proletariatu, v naši lastni naravi in dosegli ga bomo z ukinitvijo naše odtujenosti samemu sebi. Treba je samo, da v naravi sveta in zgodovini, ki je naša lastna narava in naša lastna zgodovina, do kraja odkrijemo in uresničimo človeško naravo sveta in zgodovine. Vendar pri tem zanesenem premagovanju naše odtujenosti skoraj neopazno postajamo predmet revolucionarnega ali birokratskega aparata, v katerem naša božanska oseba postaja brezosebna, postaja Ideja o nas samih, katere najgloblja resnica je

ta, da obstajamo kot ljudje samo na ta način, da druge predmetimo in da smo hkrati tudi sami le predmet drugih. Naša brezosebna resničnost postaja moloh, ki požira žive in resnične ljudi, naša človeška dolžnost in zvestoba Ideji pa nečloveški jarem, ki nima nikakršne zveze s čistostjo, pravičnostjo in lepoto, še manj pa z našo božansko naravo. In vsak poraz se spreminja v še strastnejši angažma, ki je že s svojim načinom delovanja sprt z visoko letečimi cilji: z nepotrpežljivostjo, ki hoče biti čimprej zadovoljena, z neposrednimi zahtevami, ki ne priznavajo nikakršnih posrednih poti in odlašanja, predvsem pa s konkretnimi in oprijemljivimi cilji samimi, ki so apriorno take narave, da so z našimi močmi neuresničljivi. Svet se nam kaže vse bolj samobiten in vse drugačnejši od nas samih: mi nenehoma uporabljamo oh njem moralistične norme, medtem ko nam odgovarja z absolutno govorico narave. Naše moralistične norme nas vodijo v vse večji konflikt s svetom in žeja po lepšem in popolnejšem, hrepeneje po nedolžnosti, delo za uresničitev božjega kraljestva na zemlji - vse to nas nazadnje pripelje v tesnobo in obup, če ne celo v fanatizem. Z grehom na duši je slednjič naša potreba po odrešitvi samo še močnejša, saj nas zdaj v našem aktivizmu poganja naprej tudi greh. Obsedeni smo od duha, ki je že spoznal svojo nemoč, in v naših dejanjih nas vodi fanatizem, ki se ne more in ne sme več ustaviti pred ničemer. Svojih postopkov sploh ne utemeljujemo več ne s svojo notranjostjo ne s svojo zunanostjo, ampak samo še z načeli. Ne delujemo več zato, ker bi še verjeli v odrešenje, ampak zato, ker vidimo odrešitev in pozabljenje v delovanju samem. In celo mrtveci, ki ostajajo za nami, so nam le dokaz, da je naša pot edino možna in resnična.

82

Vendar historično ostaja pri tem historično in človek - človek! In četudi nad nami slednjič ni več kapitalista, je nad nami še vedno tak ali drugačen gospodar in Gospodar, od katerega bi morali najbistvenejše šele izte-

rjati in spričo katerega nam prej ko slej preostane le upanje. Tako se nam slednjič naša odtujenost izkaže kot ena izmed oblik samovolje, ki si noče priznati resnice: odtujeni smo le v primeru, če smo prepričani, da se lahko odrešimo in uresničimo kar sami, tukaj in zdaj, odtujeni smo samo toliko, kolikor pozabljamo na svojo krščansko resničnost.

Vendar to ne pomeni, da smo se vrnili h krščanskim resnicam, k zvestobi Bogu, ponižnosti in upanju. Nasprotno, zdaj se šele izkaže, da je naša prava resnica samovolja. To je trenutek, ko nam Bog in sploh vse, kar je z njim v zvezi, duhovno in prihodnje, postane naš najhujši sovražnik. Samovolja v nas se razdivja na ta način, da božje strastno nadomešča s človeškim, nebeško z zemskim... Jasno nam je sicer, da že tisto prej ni bil Bog, ampak človek, da ni bila Ljubezen, ampak Smrt, bilo pa je še zmerom v tem toliko Boga in toliko Ljubezni, toliko upanja, da nas je hotelo to upanje uničiti. In samovolja nam ne pokaže samo svoj prevrtljiv značaj, ampak tudi svojo pravo naravo: zahtevo po popolni svobodi! Ne moremo se skratka uresničiti kot ljudje, dokler je nad nami še kaj božjega in obveznega, dokler ne sklatimo zadnjega Boga in ne pogledamo v obraz samemu sebi.

IV.

83

Zdaj se ne upiramo več samo krščanstvu, ampak tudi marksizmu, v katerem nas moti Kristusov duh, ki profetsko napoveduje končni spopad med dobrim in zlim, božje kraljestvo na zemlji... Ne štejeta več ne krščanstvo in ne marksizem, temveč samo še razpoloženje, ki hoče opraviti radikalen obračun z našo odtujenostjo po duhovnem in prihodnjem. Ne priznavamo več nikakršnega moralizma, ki bi nas še naprej poniževalo in smešilo, ampak hočemo postati neodtujena in samozadostna resničnost.

To je zdaj vse temeljitejši jezik naše samovolje.

Hrani se iz naše resničnosti pred nastopom oživljajočega, goljufivega krščanskega duha; in pripoveduje nam, da smo doslej živeli v območju duhovnih vrednot kot absolutnih vrednot in s tem poniževali samega sebe. Do vseh teh absolutnih vrednot smo nenehno gojili le upanje, ne da bi jih kdajkoli dosegli - nasprotno, edini rezultat tega upanja je bil ta, da je naše resnično zemeljsko življenje zgubilo na svojem pomenu. Vsi profetizmi in moralizmi nas torej niso pripeljali nikamor, ampak smo z njimi v imenu namišljenega sveta zanikali naš stvarni svet, zato je zadnji čas, da vrednote temeljito prevrednotimo. Spričo marksizma in profetizma naj bi imelo slednjič prav življenje, telesnost, zemeljskost, spričo Boga - človek. Ne moremo si sicer odmisлити naše nezadostnosti, ki nas kar naprej usmerja v nebesa in utemeljuje v morali, vendar ni nikjer rečeno, da se moramo s tem kar sprijazniti - zoperstavimo ji lahko voljo, ki se bo temu odtujevalnemu in sramotnemu zatekanju v nebesa upirala. Samo z obvladovanjem svoji volji nasprotne volje lahko potrdimo svojo moč, uresničimo resničnega človeka. Pri tem pa je kakor na dlani, da se lahko uresničimo kot človek samo s popolno realizacijo svoje svobode, z ukinitvijo Boga.

84 V naši neposredni življenjski praksi je seveda ta jezik nekoliko zmernejši. Temelji na naših grenkih skušnjah, ki nam dan na dan zatrjujejo, da je istovetnost našega duha in duha sveta samega le prazna iluzija, ki nas vodi iz poraza v poraz. Hrepenenje po obljubljeni deželi se nam vse bolj kaže kot nepotrebno zapravljanje človeških moči, zato se nam zdi pametneje ukvarjati z zemeljskimi, rešljivimi stvarmi. Ne moremo se sicer odpovedati domotožju po raju kar v celoti, vendar je za nas same veliko umestneje in koristneje, da si za vrnitev v paradiž nič več ne prizadevamo. Vsak naš napor v smeri popolnega je že tako očitno zaman, tako posiljevalski in nečloveški, da nas v najboljšem primeru le odvaža od naše zemske resničnosti. Še najboljše nam kaže, da slednjič opustimo to

svoje noro upanje, saj je kakor na dlani, da nas lahko šele destrukcija naših dosedanjih idealov odreši naše današnje odtujenosti, da lahko šele na ruševinah današnjega sveta, v katerem koketiramo s popolnim, postanemo zmagovalci – resda popolnoma brezupni, zato pa na pragu povsem novih vrednot. Če smo namreč doslej črpali našo trdnost in moč iz aktivistične vneme, iz vzajemne vere v istovetnost naših božanskih namenov z najskritejšimi nameni narave, potem lahko zdaj svojo solidarnost zgradimo na povsem novih temeljih, na naši nedolžnosti spričo absurdnosti sveta, na stvarnem optimizmu, ki sicer izključuje prihodnost, zato pa nam ohranja smisel za kolektivno življenje. Pogumno moramo pogledati v obraz resnici telesa, ki ne pozna upanja, kakor nam prišepetava Camus, in se oprijeti upornega poguma, neuničljivosti in velečine človeka brez upanja. Sprejememo naj skratka zlo zgodovine kot našo edino resničnost in naj se temu zlu upiramo z revolto – odločimo naj se skratka za nič več in nič manj kot umetniški koncept življenja.

V

85

To čustveno modrovanje nam pove, da se je samovolja le razbesnela, ni pa nas pripeljala do čistega položaja, kakor je bila očitno hotela. Vihar, ki smo ga prestali in ki še ni čisto mimo, je očitno le kulminacija samovolje, ki se je nazadnje izkazala za samovoljno razlago sveta in nas samih. Sledili smo povzdignjenju volje v temelj našega bistva, pri tem pa smo zagrešili nasilje nad samim seboj: presežnostna iskra, ki nam je sojena prav tako kot naša telesnost, naj bi bila nekaj poljubnega, kar naj bi si kar odmislili ali zatrli. Kakor je bilo še maloprej v našem življenju vse duh, naj bi bilo zdaj vse telo; kakor je bilo prej naše življenje povzeto v Bogu, v duhovnem in prihodnjem, naj bi bilo zdaj v človeškem, zemeljskem in minljivem. Samovolja zahteva

skratka od nas nekaj nemogočega. Zgodovinsko bivanje nam hoče vsiliti kot resničnejše od večnega, zemsko od nebeškega, telesno od duhovnega, s tem pa zahteva od nas, da se odrečemo neodtujljivemu delu naše resničnosti. In vse, kar lahko rečemo, je to, da je Nietzsche z izrazom "nad-človek" tega samovoljnega človeka najnatančneje opredelil: to je človek, ki se giblje zunaj svojih zakonitosti in možnosti.

Samovolja nam je s tem izdala pravi vzrok svoje prevrtljivosti, svojo nemoč: ko že ne moremo biti Bog, hočemo biti Satan, ko že ne moremo biti Vse, hočemo biti Nič. Prav s tem pa nam je razkrila tudi svojo pravo naravo: samovolja hoče biti odrešenost neodrešljivega, enost dvojnosti, samovolja hoče naš negotov položaj pripeljati do gotovosti, izpeljati na čisto. Vendar pri tem ne more napraviti iz nas ne absolutnega duha ne absolutnega telesa, ampak vedno znova pade v protislovje oziroma dvojnost, v neodrešenost, iz katere je planila. Še več kot to: istočasno ko hoče sklatiti Boga in se utemeljiti kot čista telesnost, lahko obstaja samo po svojem nasprotju, po Bogu. Ineti mora Boga, da si lahko v uporabi zoper njega telesnost sploh zaželi, kakor je tudi Bog sam pogojen v umrljivi telesnosti. Njena divja želja po istovetnosti se lahko hrani samo iz protislovja in razdvojenosti, iz telesa in duha, iz človeka in Boga, pri čemer dejanska istovetnost pomeni njeno smrt, kakor tudi smrt človeka samega.

86

Prav za to s samovoljo ne moremo do kraja. Ne moremo se naseliti v do kraja duhovnem svetu, kvečjemu v blaznosti, ne moremo pa si privoščiti niti dokončnega in popolnega razvrednotenja sveta in se naseliti v čisti telesnosti, ki je Smrt. Ustaviti se moramo torej nad prepadom in si ne upamo pogledati vanj, to pa se pravi, da nam je svoboda, da nam je srečanje s samim seboj in pogled v samega sebe onemogočen - ta pogled je ali pogled v blaznost ali pogled v Smrt kot našo edino gotovost. Tako

svoje svobode ne moremo razvijati brezmejno. Kakor hitro ukinemo Boga in pobijemo okrog sebe vse, kar je vrednostnega, si lahko svojo svobodo dokažemo samo še s tem, da ubijemo še samega sebe, se pravi s samomorom, ki je posledaj "naš edini filozofski problem". A dokler se ohranjamo pri življenju, dokler živimo, moramo priznavati, da je neodrešenost in odtujenost najgloblja resnica našega življenja, da neodrešeni in odtujeni kratko malo smo. S tem priznavamo svojo človeško naravo in ne moremo več trditi, da je resnično samo zemsko in nič drugega, ampak moramo velikodušno dopustiti, da je tudi Bog in globlji smisel stvari, da je Smrt pravzaprav le drugi obraz Ljubezni, kakor je tudi Ljubezen drugi obraz Smrti. Človeško je spet v razponu med človekom in Bogom, med telesom in duhom, med bivanjem in bistvom, v odprtosti naše usode, ne pa v taki ali drugačni gotovosti.

VI.

87

Prvi hip lahko rečemo, da smo se s tem povrnili v položaj, v katerem sta spet prišla do besede tako krščanstvo kot marksizem. Vse se je zrelativiziralo, razpadlo spet na dvojnost telesa in duha, ki je bila že od nekdaj dinamično središče našega življenja. Razum in naše življenjske skušnje nam lahko še tako zatrjujejo, da ne moremo povrniti vsega k Bogu in da se je torej pametneje ukvarjati z rešljivimi stvarmi, Bog pa kljub temu ostaja in je še zmerom naš življenjski ultimatus. Naše telo samo pozna upanje in nam v svoji telesni nezadostnosti nenehoma razvema duha. Naj je upanje v nadzemsko, v duhovno in prihodnje za nas še tako ponižujoče, z našim zemskim bivanjem se le ne moremo sprijazniti in tudi svoji usodi ne moremo kar pobegniti. Destrukcija idealov nas lahko odreši odtujenosti po onstranem, vendar je za nas najhujša odtujitev popolnoma osvobojen človek, ki živi v docela obvladanem svetu, v katerem ni

spomina na izgubljeni paradiž ne upanja na obljubljeno deželo. Brez upanja nas svet kratko malo zapusti in postanemo tuji celo samemu sebi. In neuničljivost "človeka brez upanja" je za nas nečloveški luksuz, ki si ga kratko malo ne moremo privoščiti, ker nam je zavidano tudi z oživljajočim duhom. Izbira med čudežem in absurdom nam je dostopna le na razumski ravni, v hladni, neživljenjski atmosferi, v bistvu pa naše resnice ne spoznavamo, ampak jo vedno znova živimo. "Jaz sem resnica", je rekel Kristus, ki je bil najbolj človeški med ljudmi, in ta brezpogojnost še vedno velja tudi za nas. Prav zato je naša ljubezen še zmerom možna le kot krščanska ljubezen, krščanska in nič drugačna, kakor so tudi vse temeljne človeške resnice še vedno krščanske.

88 Vendar pri tem le moremo mimo tega, da nas je samovolja pripeljala dlje, kot smo si morda sami želeli, da je pri tem nekaj krščanskega in marksističnega vendarle umrlo. V svojem upor zoper Boga smo Boga speljali na zgodovinske mere, najprej na človeka in potem celo na nič; in čeprav nismo pogledali v obraz zadnji resnici, zdaj le stojimo pred praznino, v kateri se nam Ljubezen in Smrt kažeta istovetni. Bog po vsem tem vsekakor ni več prejšnji Bog, nič več vse obvezujoča in vrednostna priča, iz katere bi lahko črpali svoj smisel in na kateri bi lahko utemeljevali svoje upanje. Kakor hitro smo svojo svobodo zaostрили tako daleč, da smo začeli izbirati med človekom in Bogom, se je samovolja sama potajila, s tem pa se je skril tudi Bog. Vse tisto višje in smiselnejše, kar smo doslej iskali za stvarmi in k čemur smo hrepeneli, se je izkazalo za prenapetega človeka, ki si kljub svoji božanski pohlepnosti ne upa pogledati v svoj pravi obraz, in Bog se je umaknil. Če je bil doslej razodetje, ki nam je obljubljalo najizbranejšo usodo, je zdaj skrivnost. Če je bil prej duhovno in prihodnje, je zdaj svet sam. In prav ta skriti

in nedoumljivi Bog, ki ga ne moremo več priklicati v našo neposredno, otipljivo resničnost, do kraja opredeljuje skoraj vse naše ravnanje, ne da bi se mogli z njim okoriščati in prek njega uresničevati.

89

Še vedno smo opredeljeni po Bogu, vendar zdaj povsem določno kot njegove žrtve. Še vedno nimamo ravnotežja v sebi samem, še vedno smo pritegnjeni k nečemu zunaj sebe, ne da bi se mogli povrniti in naseliti v sebi, najti v svoji notranjosti kolikor toliko uravnoteženo domovanje. In ker smo razsrediščeni, Bog pa se nam je skril, smo razsrediščeni po neznanem, po skrivnosti sveta samega, v kateri prav tako ne moremo najti trdnosti in opore. Na vsa naša bistvena vprašanja nam morda res še najustreznejše odgovarja znanost. Pri tem pa smo s svojo razsrediščenostjo še zmerom usmerjeni k absolutnemu, ki naj bi bilo absolutno dobro, plemenito in lepo, ne da bi poznali sredstvo, misel ali čustvo, ki se še ni izkazalo za prazno in ki bi nas še lahko povežalo v celoto, ne da bi našli oprijemljivo in pravosmerno pot k Njemu. Tako smo v neposredni bližini Boga kakor odtrgani od Njega, dokončno in nepopravljivo. In konec razvidnega Boga se nam vse bolj razodeva kot konec družbe in zgodovine, saj se ne moremo več usmeriti iz sebe v smer konkretnega odrešenjskega delovanja in cilja, ki bi nas odprl na vse strani in povezal z našimi bližnjimi; ždimo v sebi kot posamezniki. In namesto odrešujočega in smiselnega delovanja smo vse bolj deležni le melanholije, ki jo povzroča v nas bližina popolnejšega, melanholije, ki se je vsak trenutek pripravljena razboleti v strahotno nezadoščenost in nemir. Prav ničnost našega bivanja nenehoma vzbuja v nas platonični pritisk in željo po osmislitvi, vendar pri tem le ne moremo iz sebe in tudi naše bivanje ostaja kar naprej nično, svet nezadosten in nesprejemljiv. Totalitaristi, ki so zmagali v zadnjem boju, vladajo nad nami in bojo vladali, dokler se ne bodo sami naveličali svoje vladavine, ker pač ni ničesar, v i-

menu česar bi se jim lahko uprli. Ni nam usojeno drugo, kakor da se odločamo za smotre, ki niso v primeri z resničnim delovanjem nič, nič v primeri z absolutno lepoto in dobroto, bledi in nevredni nadomestki. Še ti se nam izpraznijo od jutra do večera, ko zazijajo v nas z vsem svojim nesmisлом, tako da si moramo izbirati vedno nove in nove, hlastati, tekati za njimi brez pravega težišča in osmislitve. In prav nič nam ne more nadomestiti skritega Boga, našo prejšnjo trdnost. Naše zavzetosti niso ne morala ne pričevanje, temveč le vdanost v slepo usodo, ki ne obvezuje prav nikogar, ki je zaprta v sebe samo in ki je ne more osmisлити nič, razen milosti božje. Edino naše upanje je v tem, da je to morda le zagon, ki se bo prej ko slej unesel in ustavil nekje v odprtem svetu, v vdanem prisluškovanju sami skrivnosti Sveta.

